

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMPATIYA SHAKLLANISHI: OILA VA TARBIYA ROLI

Vaxitova Mavjuda Xamdammovna

Samarqand Viloyati Bulung'ur tumani
Maktagacha va maktab ta'limi bo'limi
tasarrufidagi 7-DMTT direktori

Annotatsiya

Ushbu maqolada erta yoshdagi bolalarda empatiya shakllanishi, uning psixologik asoslari, oiladagi emotsional muhitning ta'siri hamda tarbiyachining pedagogik yondashuvi yoritilgan. Empatiya — bola shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishining muhim ko'rsatkichi bo'lib, u o'yin, muloqot, kuzatish va kattalarning namuna ko'rsatishi orqali rivojlanadi. Maqolada erta yoshda empatiya poydevorining mustahkamlanishi bolaning keyingi ijtimoiy faoliyatiga ta'sir etuvchi omil sifatida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: empatiya, his-tuyg'ular, oila, tarbiya, erta yosh, ijtimoiy rivojlanish.

Аннотация

В статье рассматривается формирование эмпатии у детей раннего возраста, её психологические основы, влияние эмоциональной атмосферы в семье и педагогический подход воспитателя. Эмпатия является важным показателем личностного и социального развития ребёнка и формируется через игру, общение, наблюдение и подражание взрослым. В работе подчёркивается, что раннее развитие эмпатии служит фундаментом успешной социальной адаптации ребёнка в будущем. Ключевые слова: эмпатия, эмоции, семья, воспитание, ранний возраст, социальное развитие.

Abstract

This article examines the development of empathy in early childhood, its psychological foundations, the influence of family emotional climate, and the role of the educator's pedagogical guidance. Empathy is a key indicator of a child's social and personal development, cultivated through play, communication, observation, and modeling adult behavior. The article highlights that early establishment of empathy serves as a foundation for the child's future social competence and emotional well-being.

Keywords: empathy, emotions, family, education, early childhood, social development.

Erta yoshda empatiya shakllanishi: oila va tarbiya roli

Erta bolalik — bu nafaqat jismoniy va intellektual o'sish davri, balki insonning boshqalar bilan munosabat qurish qobiliyati shakllanadigan eng nozik bosqichdir. Aynan shu davrda bola “boshqaning holatini his qilish”, “uning kayfiyatini tushunish” kabi murakkab, ammo hayot uchun zarur bo'lgan **empatiya** ko'nikmalariga ilk qadam qo'yadi. Empatiya — bu shunchaki achinish yoki rahm qilish emas; u boshqani his qilish, uning nuqtai nazariga hurmat bilan qarash va javoban mos hissiy reaksiya bildira olish qobiliyatidir. Bolada shaxsning asosiy psixologik xususiyatlari

shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Ushbu davrda bola nafaqat atrof-muhitni idrok etadi, balki o'z hissiyotlarini anglay boshlaydi, ularga nom beradi va asta-sekin ularni boshqarishga o'rganadi. His-tuyg'ularni tanish va boshqarish ko'nikmalari bolaning kelajakdagi muloqot madaniyati, o'ziga ishonchi, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuvi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Empatiyaning shakllanishida eng birinchi maktab — **oila**. Oilaviy muloqotning ohangi, ota-ona o'z his-tuyg'ularini qanday namoyon qilishi, bolaga qanchalik e'tibor va mehr ajratishi — bularning barchasi bola ruhiy olamining poydevorini belgilaydi. Ota-onaning bir-biriga munosabat tarzini bola sezadi, kuzatadi va shu asosda o'z muloqot modelini quradi. Agar oilada o'zaro hurmat, tinglash, hislarga e'tibor qilish madaniyati mavjud bo'lsa, bola tabiiy ravishda boshqani tushunishni o'rganadi.

Empatiya o'yin orqali yanada faol rivojlanadi. Ayniqsa, **rolli o'yinlar** — “doktor va bemor”, “ona va bola”, “do'konchi va xaridor” kabi o'yinlar bolaga boshqalar rovida bo'lishni, ularning holatini his qilishni, turlicha hissiy vaziyatlarni boshdan kechirishni o'rgatadi. Bu jarayon bolaga: “Agar men bu rol bilan bo'lsam, qanday his qilardim?” degan savolga javob topishga yordam beradi. Shunday qilib, o'yin — empatiya uchun tabiiy laboratoriya vazifasini bajaradi.

Tarbiyachi empatiya shakllanishida ikkinchi muhim figura hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim muassasasida bola o'zga bolalar bilan birgalikda yashashni, navbat kutishni, o'rtoqlarining kayfiyatini sezishni o'rganadi. Tarbiyachining oddiygina “Do'stingning ko'ngli xira, unga biror yordam bera olamizmi?” degan savoli bolani boshqaga e'tiborli bo'lishga chorlaydi. Bu izchil yondashuv bolaga boshqalarning his-tuyg'ulari ham qadrli ekanini anglatadi.

Empatiya, avvalo, **tinglash madaniyati** orqali rivojlanadi. Bola gapirmoqchi bo'lsa, kattalar uning so'zini bo'lmasdan tinglashsa, bola boshqalarga ham shunday hurmat bilan yondashadi. Aksincha, hissiyati rad etilgan bola o'z hislarini yashirishni, boshqalar hislariga nisbatan befarqlikni odat qilishi mumkin.

Shuningdek, ertak va hikoyalar ham empatiyani rivojlantiruvchi kuchli vosita hisoblanadi. Qahramonlarning boshidan kechirgan holatlari, ularning quvonch va qayg'ulari haqida suhbatlashish bola uchun hislar olamini kengaytiradi. Masalan: “Sence bu qahramon hozir o'zini qanday his qilyapti?”, “U nega xafa bo'ldi?” kabi savollar bola tafakkurida hissiy nuqtai nazar yaratishga xizmat qiladi.

Empatiya erta yoshda mustahkam poydevor topsa, bola keyinchalik maktabda, jamiyatda, jamoada, oilaviy hayotda ham o'zaro hurmat va muloqotga asoslangan munosabatlar qura oladi. Boshqa insonning holatini tushunish qobiliyati bola shaxsining axloqiy, ijtimoiy va psixologik yetukligiga xizmat qiladi.

Erta yoshda empatiya shakllanishi — bu bola qalbiga quyilgan mehr urug'idir. Oila va tarbiyachi birgalikda bu urug'ni parvarish qilgan holda, kelajakda boshqalarga mehr, e'tibor va hurmat bilan qaray oladigan insonni tarbiyalaydi.

Erta yoshda empatiyaning shakllanishi bolaning kelajakdagi ijtimoiy muvaffaqiyatining asosi hisoblanadi. Oila mehr-muhabbati, kattalarning emotsional qo'llab-quvvatlashi, tarbiyachining izchil pedagogik yondashuvi va rolli o'yinlar orqali bola boshqalarning holatini tushunishni, his-tuyg'ularini anglashni va ularga mos reaksiya bildirishni o'rganadi. Empatiya erta yoshda shakllantirilsa, bola muloqotga ochiq, mehribon, insonlarga e'tiborli va psixologik barqaror shaxs sifatida voyaga yetadi. Bu esa uning oilada, maktabda va jamiyatda ham ijobiy munosabatlar o'rnatishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Kandel E.R., Schwartz J.H., Jessell T.M. **Neuroscience: Principles of Neural Science.** – New York: McGraw-Hill, 2013.
7. Guyton A.C., Hall J.E. **Medical Physiology.** – Philadelphia: Elsevier, 2016.
8. G'aniyev F., Mamatqulov O. **Inson fiziologiyasi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
9. Bear M.F., Connors B.W., Paradiso M.A. **Neuroscience: Exploring the Brain.** – Lippincott Williams & Wilkins, 2015.
10. Soliyeva M., Raximov B. **Sensor tizimlar va sezgilar psixologiyasi.** – Toshkent: Fan, 2020